
Romanjuk N.I.

Charity and patronage of art as a mean of increase of social status of businessmen of the South-West edge of the Russian empire (the second half of XIX is beginning of XX of century).

The article is sanctified to the problem of charity and patronage of art as means of increase of social status of businessmen of the South-west edge of the Russian empire in the second half of XIX - at the beginning XX of century. It is underlined, that charity took place and before, but exactly in an investigated period acquires new quality, evolving from implementation of religious commandment of help near to the civic duty. Investigating scientific literatures, archived sources, of that time periodicals, an author asserts that during XIX - acquired beginning of XX of century of charity the organized forms; founding of grant funds became the sign phenomenon in support the poorest students, high school students, students; there were organizations that directed a help to the representatives only of the nationality or persons of certain certain religion.

An author offers classification of benevolent societies, lights up forms and methods of charity activity. The special attention is spared to illumination of experience of organization of benevolent societies and participating in them of numerous businessmen of edge, in particular, families of businessmen of Yakhnenko, Symyrenko, Tereshchenko, that constantly did offering for help, development of education, culture, health protection to the poor men and others like that. Marked, that the businessmen of edge with the aim of perfection of agriculture and agricultural industry created different agricultural societies, were them and brought in the considerable offering active members on their activity.

Keywords: *the South-West edge, charity, patronage of art, benevolent societies, offerings, shelter, guardianship.*

УДК 94+332.012.32](477)«1919»

С.В. Тонких

**КОМУНАЛЬНИЙ ВІДДІЛ НКВС – НАСТУПНИК І РОЗПОРЯДНИК
ПРИВАТНОЇ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ В МІСТАХ УСРР**

Висвітлюється політика радянської влади щодо створення необхідних умов для функціонування державних установ і організацій, забезпечення їх будівлями і приміщеннями, в тому числі і за рахунок виведення частини приватного міського житлового фонду, а також допущені при цьому прорахунки, які привели до загострення житлової проблеми. Щоб пом'якшити ситуацію у вирішенні питань наділення мешканців міст житлом, радянська влада відмінила приватну власність на нерухомість в містах, ввівши інститут комунального житла, прийнявши у 1919 р. відповідний правовий акт (декрет). Наступником і розпорядником приватної житлової нерухомості став Комунальний відділ НКВС УСРР, на який було покладено відання житлово-квартирним питанням, тобто обліком, реквізицією і розподілом усіх житлових і нежитлових приміщень в УСРР, що сприяло послабленню напруги у вирішенні житлового питання.

Ключові слова: *Декрет, нерухомість, приватна власність, НКВС, Комунальний відділ, Будинковий комітет, муніципалізація, Виконком.*

Визначними аргументами для Радянської влади в Україні в 1919 році, які спонукали до негайного запровадження закону по відміні приватної власності в Україні, став декрет про відміну в Росії приватної власності на міську нерухомість прийнятий Радою Народних Комісарів 23 листопада 1917 р. [1, с. 51], та неймовірно складна ситуація з нехваткою приміщень як для житла, так і для величезної кількості всіляких державних установ в містах УСРР.

Про явні факти погіршення ситуації з житловою нерухомістю, безладне від-ношення державних органів до реквізицій будівель під потреби своїх установ, свід-чить циркуляр Народного Комісаріату Внутрішніх справ (НКВС) до всіх губернських, міських та повітових виконкомів, в якому йшлося про те, що в НКВС надходять заяви як від колективів громадян великих житлових будинків, так і від професійних спілок з вказівками на катастрофічні наслідки від реквізицій таких будинків, які в санітарно гігієнічному відношенні спеціально пристосовані для проживання громадян і тому абсолютно непридатні для обслуговування державних установ тощо.

Беручі до уваги те, що на даний час міста були переповнені в два-три рази порівняно з довоєнним часом, що розвиток міст з 1914 р. призупинився, що загальні санітарно – гігієнічні умови з часу війни сильно погіршилися, що із за дорожнечі, а часто і відсутності матеріалів майже припинилось капітальне будівництво, а найчастіше і невеликі ремонти приміщень, що в наслідок погіршення утримання в чистоті дворів, вулиць і будинків

створюються сприятливі умови для появи і розвитку епідемій, висипного, черевного тифу в нечуваних за останні десятиріччя розмірах і, приймаючи до уваги, що органами влади на місцях при реквізиції будинків під потреби установ і організацій частіше займаються житлові будинки найкраще благоустроєні, спеціально пристосовані для проживання громадян, найбільш пристосовані в санітарному відношенні, що в таких будинках, відведених під заклади і організації залишається абсолютно невикористаними так необхідні в сучасному господарстві ванні кімнати, які служать резервуарами для зберігання води, залишаються невикористаними вмивальні, багато світлих приміщень для прислуги, які мешкають в цих кімнатах зі своїми сім'ями, велика кількість гігієнічно влаштованих кухонь, вбиралень і т.д., приймаючи в подальшому до уваги, що приміщення під установи (канцелярії) зайняті не увесь час, а лише частину його, від 6 до 8 годин на добу, між тим як громадяни і особисто діти, мешкали в цих домах цілодобово, також приймаючи до уваги, що при виселенні громадян з вказаних вище будинків їм надаються помешкання в будинках менш пристосованих в санітарно – гігієнічному відношенні, ущільнюючи останнє часто до неймовірної ступені і створюючи цим основу для появи і розвитку епідеміологічних захворювань. Тому НКВС запропонував: «1) При необхідності відводу будинків під установи і організації, займати для цієї цілі і пристосовувати для цього колишні урядові і громадські будівлі, заможні магазини, пасажи, торгові ради та інші, не призначені для проживання будинки, реквізуючи і відводячи під установи і організації житлові будинки тільки в крайніх випадках. 2) негайно приступити до планомірного обстеження усіх споруд, придатних під відвід під установи і організації і т.д.» [2, с. 18]

Таким чином, ми бачимо, що робота по відчуженню (реквізиції) житлової нерухомості розпочалась зразу, як тільки Радянська влада закріплювалась на місцях і з'являлась потреба в розміщенні її численних установ, що забезпечувалось шляхом відвертої експропріації власності, тому запровадження закону по ліквідації приватної власності на нерухомість дозволило владі законно, на свій розсуд вирішувати питання з розподіленням житлового фонду в містах. Місцева влада часто проявляла явні і не розсудні загарбницькі риси, реквізуючи житлові приміщення і використовуючи їх з мінімальною функціональною ефективністю, тим самим погіршуючи і без того катастрофічне становище з житлом.

Було проведено ряд підготовчих робіт, а саме: 1) з 1 лютого 1919 року були призупинені всі які угоди по продажу, купівлі, задатку і т.д. усієї нерухомості і земель в містах і повітах [3, с. 3], 2) заборонено переміщення меблі без дозволу кожного разу на то Виконкому [4, с. 6], 3) створення органу Будинкового Комітету, який, крім прямих своїх обов'язків: об'єднання громадян, які проживають в спільній садибі (чи групі з'єднаних садиб) для безпосередньої участі в справі постачання і розподілення між ними продуктів першої необхідності, заготовки палива, в справі охорони безпеки, організації доставки кореспонденції, благоустрою і санітарного утримання будинків та садиб, регулювання житлово-квартирного питання, повинен був на місцях допомогти впровадженню закону [2, с. 21], 4) НКВС було запропоновано Губвиконкомам негайно через відділи комунального господарства при Виконкомах провести підготовчі роботи, які були необхідні для успішного і планомірного проведення в життя муніципалізації (узагальнення) нерухомості, розпочалась робота по впровадженню закону [5, с. 10].

Комунальним відділом НКВС УСРР було розроблено проект декрету про відміну права на приватну власність на міську нерухомість [6, с. 21]. Циркулярно 14 травня 1919 р., на основі даного проекту, міськвиконкомам було запропоновано потурбуватися своєчасним складанням виконавчого декрету про відміну приватної власності на нерухомість в містах і представити їх на затвердження НКВС [7, арк. 40].

29 червня 1919 р. Центральним Виконавчим Комітетом УСРР було видано декрет про відміну прав приватної власності на нерухомість в містах. Відмінялось право приватної власності на усі без виключення ділянки, як забудовані, так і незабудовані, які належали приватним особам, промисловим підприємствам, організаціям і установам, що знаходилися в межах міста. В міських поселеннях з кількістю мешканців більше 15.000 осіб скасовувалося право приватної власності на всі споруди, які мали вартість чи дохідність

більше норми, встановленої органами місцевої влади. Всі міські землі і споруди, які підпадали під норми цього декрету, вилучалися з приватної власності, і передавалися органам місцевої влади. Колишні власники нерухомості урівнювалися в усіх відносинах з іншими користувачами, повинні були на однакових з ними умовах вносити орендну плату за користування приміщеннями. З дозволу НКВС дозволялось органам місцевої влади розповсюджувати дію декрету також на поселення, які мали менше 15.000 мешканців та ін. [8, с. 3]

Після прийняття декрету про відміну прав приватної власності на нерухомість в містах, вийшло положення про облік, реєстрацію і розподіл житлових і нежитлових приміщень в Українській Соціалістичній Радянській Республіці. Деякі пункти цього положення регламентували наступне: кожний трудящий в межах УСРР повинен бути забезпечений приміщенням для житла. Найвищим органом, що видає житлово-квартирним питанням, тобто обліком, реєстрацією і розподілом усіх житлових і нежитлових приміщень в УСРР є Народний Комісаріат Внутрішніх Справ в особі Комунального Відділу. В губерніях, повітах і містах житлово-квартирним питанням видають Відділи Комунального Господарства при губернських, повітових і міських Виконкомах. Будинкові Комітети або органи які їх заміщають повинні на протязі 24 годин повідомляти органам, які видають житлово-квартирним питанням, яким вони безпосередньо підпорядковуються, про кожний випадок виїзду громадян чи установ з району їх діяльності з вказівкою того, яка частина приміщення звільнюється і може бути використана до норм ущільнення. Особи, у яких є потреба в квартирі чи кімнаті, повинні звертатись для цього в необхідний орган Відділу Комунального Господарства, який видає житлово-квартирною справою при місцевому Виконкомі. Дозвіл (ордер) на займання приміщення передається особою, яка його отримала, в будинковий (квартирний) Комітет, чи орган який його замінює, де воно повинно зберігатись. Трудящим громадянам житло повинно бути надано в місці їх проживання, а безробітним або в місці їх проживання, або в тому місті чи поселенні, де вони, по відомості біржі праці, скоріш можуть отримати роботу. Приміщення, яке надається для проживання, повинно задовольняти потребам громадян за своїми санітарними та гігієнічними умовами, по кількості повітря і світла, по розміру площі, по своєму благоустрою та зручності і мати засоби опалення, необхідні для підтримки нормальної температури. Норми ущільнення, тобто мінімальний розмір площі і кубічної кількості повітря, що потребує кожна людину і кількість людей яких можна помістити в одній кімнаті, визначається відділами комунального господарства при Губвиконкомах. Комунальний Відділ при НКВС визначає не менш ніж один раз на рік, на основі обліку, граничні норми ущільнення, які встановлюють Губвиконкоми, нижче котрих не можна опускатись. Лікарям, які практикують вдома, необхідно було надати, за клопо-танням місцевих органів Наркомздраву, незалежно від житла, додаткові дві кімнати: під кабінет і для прийому хворих. Існуючі до цього часу відмінності між орендарями житла – квартир, кімнат – скасовувалась. Усі особи, які наймали приміщення, знахо-дилися в безпосередніх відносинах з домовласниками, оскільки приватна власність на нерухомість залишалась; чи з будинковим комітетом та відділом комунального госпо-дарства при місцевому Виконкомі, в усіх інших випадках. Права усіх осіб, які прожи-вали спільно у відповідній квартирі, на використання загальними приміщеннями (кухнею, плитою, коридором, коморою, ванною кімнатою, тощо) були повністю рівні. Розподіл користування встановлювався угодою усіх зацікавлених осіб, а в разі немож-ливості прийти до такої угоди, будинковим комітетом. Облік, реєстрація і розподіл меблів та іншого будинкового устрою в приміщеннях могло проводитись тільки за розпорядженням місцевих відділів комунального господарства. Меблі підлягали реєстрації тільки у осіб, які існували за рахунок нетрудових прибутків тощо. [8, с. 5]

Отже, з викладеного матеріалу видно, що до відміни приватної власності на нерухомість в містах спонукали ряд чинників, які мали як ідеологічний так і прак-тично-господарчий характер. Комунальний Відділ НКВС УСРР став таким собі наступником і розпорядником приватної власності для жителів міст, який змінив можливість людей користуватись житлом повністю в своїх особистих цілях і на свій розсуд, на порядок і правила користування житлом, яких усі мешканці, без виклю-чення, повинні були

дотримуватись. В умовах виснажливої громадянської війни і економічної розрухи, відмовившись від підтримки права на особисте, недоторкане житло, запропонувавши інститут комунального житла, радянській владі вдавалося більш-менш вирішувати житлову проблему українських міст.

1. Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. – М.: Гос. издат-во политической литературы, 1957.
2. Вісник НКВС. – 1919. – 1 червня. - №7.
3. Вісник НКВС. – 1919. – 23 березня. - №3.
4. Вісті (Харків).- 1919. – 1 березня. - №57.
5. Вісник НКВС. – 1919. – 1 травня. - №5.
6. Вісник НКВС. – 1919. – 15 травня. - №6.
7. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 8.
8. Вісник НКВС. – 1919. – 15 липня. - №10.

References

1. Dekrety Sovetskoy vlasti. Tom I. 25 oktiabria 1917 g. – 16 marta 1918 g. – M.: Gos. izdat-vo politicheskoy literatury, 1957.
2. Visnyk NKVS. – 1919. – 1 chervnia. - №7.
3. Visnyk NKVS. – 1919. – 23 bereznia. - №3.
4. Visti (Harkiv). – 1919. – 1 bereznia. - №57.
5. Visnyk NKVS. – 1919. – 1 travnia. - №5.
6. Visnyk NKVS. – 1919. – 15 travnia. - №6.
7. TsDAVO Ukrainy. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 8.
8. Visnyk NKVS. – 1919. – 15 lypnia. - №10.

Тонких С.В.

Коммунальный отдел НКВД – преемник и распорядитель частной жилищной недвижимости в городах УССР.

Освещается политика советской власти относительно создания необходимых условий для функционирования государственных учреждений и организаций, обеспечения их зданиями и помеще-ниями, в том числе и за счет выведения части частного городского жилищного фонда, и допущенные при этом просчеты, которые привели к обострению жилищной проблемы. Чтобы смягчить ситуацию в решении вопроса обеспечения жителей городов жильем, советская власть отменила частную собственность на недвижимость в городах, введя коммунальный институт жилья, приняв в 1919 г. соответствующий правовой акт (декрет). Преемником и распорядителем частной жилищной недвижимости стал Коммунальный отдел НКВС УССР, на который было возложено руководство жилищно-квартирным вопросом, то есть учет, реквизиция и распределение всех жилищных и нежилых помещений в УССР, что способствовало ослаблению напряжения в решении жилищного вопроса.

Ключевые слова: декрет, недвижимость, частная собственность, НКВД, Коммунальный отдел, Домовой комитет, муниципализация, Исполком.

Tonkiyh S.V.

Municipal department of the PCIA – successor and manager private housing real estate in cities Ukraine.

Prominent arguments for Soviet power in Ukraine in 1919 prompted the immediate introduction of the law on the abolition of private property in Ukraine, became the decree on the abolition of private property in Russia on urban real estate accepted by the Council of People's Commissars on November, 23, 1917. And incredibly difficult situation with the shortage of space for housing and for a huge number of various government agencies in the cities of Ukrainian Soviet Socialist Republic.

A series of preparatory works, namely: 1) from February 1, 1919 which were suspended all transactions for the sale, purchase, deposit, etc. all the real estate and land in cities and counties, 2) travel ban furniture without permission each time it Board, 3) creation of a body of house committees which, apart from their direct responsibilities: the association of citizens living in a joint estate (or a group limited estates) for direct participation in the supply and distribution of products between the two essentials, fuel preparation, in the case of security, the organization of delivery of correspondence, health improvement and maintenance of houses and estates, regulation of housing-housing problem, the field should help the introduction of the law, and 3) the PCIA executive committee was asked to immediately across departments in the executive committee of public utilities to carry out preparatory work necessary for the successful and smooth effect to the municipalization (generalization) property begins implementing the law.

29 June 1919. Central Executive Committee issued a decree on the abolition of private ownership of real estate in the cities. Abolished private ownership of land, without exception, both built-up and non-built, owned by private individuals and industries, as well as organizations and institutions that are within the urban settlements. In urban areas with a population of more than 15,000 people canceled the right of private owner-ship of all facilities that have value or profitability over the limit established authorities. All urban land and buildings that meet this Decree, shall be removed from private property, and transferred to local authorities. The former owners of real estate equalized

---

in all respects with the other tenants and have them on equal terms to make house rent for the premises occupied by them. This decree allowed local authorities with the permission of the PCIA to be subject to this decree as a settlement with less than 15,000 residents, and others ...

With the release of the decree on the abolition of private ownership of real estate in the cities it happened that on the account, requisition and distribution of residential and non-residential premises in the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Some of the items regulated by this provision as follows: every worker within the USSR should be provided with a room for housing. The supreme body in charge of housing and housing question is given, requisition and distribution of all residential and non-residential premises in the USSR is the People's Commissariat of Internal Affairs in the face of a municipal department. The bodies in charge of provinces, counties and cities housing-housing question are the department of municipal services at provincial, district and city executive committees ...

Thus, from the above material shows that the abolition of private property have prompted a number of factors that have an ideological and practical-economic in nature. Municipal Department of the PCIA of the USSR became a follower of a certain private property for urban residents, who replaced the ability of people to use the shelter fully for their own purposes and at its discretion, to order and rules of tenure which all citizens, without exception, should be followed. Thus the authorities on the one hand took away people's right to privacy, untouched, was destroyed by an inner sense of security within its walls, "My house is my castle," but in doing so managed to solve the problematic issue with the lack of housing.

Keywords: Ordinance, property, private property, the PCIA, municipal departments, housing committees, municip-alization, Executive.

УДК 321.6:330(47+57)"19"

Е.В. ПАКЛИНА

РОЛЬ ЛАГЕРЕЙ ГУЛАГА В РОЗВИТТІ ЕКОНОМІКИ ССРС В 1930-Х – 1940-Х ГГ.

Пенитенциарная система, которая в СССР начала оформляться в начале 1920-х гг. в виде исправительно-трудовых лагерей, со временем превратилась в мощный лагерно-промышленный комплекс, который играл ведущую роль в экономической жизни страны. Поэтому ГУЛАГ необходимо рассматривать как многогранный социально-экономический объект, а не только как инструмент осуществления карательной политики.

Основные нормативно-правовые принципы производственной деятельности лагерей ГУЛАГа были заложены в 1920-х – 1930-х гг. С начала 1930-х гг. труд заключенных стал одним из ведущих факторов развития советской экономики. Главным заданием эконо-мической деятельности лагерей ГУЛАГа стало освоение отдаленных регионов страны